

*Георгієва С. І., к. філол. н., доцент,
Одеській національний університет
імені І. І. Мечникова, м. Одеса, Україна
sgeorgijevamititel@gmail.com*

**СТАБІЛЬНІСТЬ / НЕСТАБІЛЬНІСТЬ РЕПРЕЗЕНТАНТІВ ФОНЕМИ /В/
У БОЛГАРСЬКОМУ ДІАЛЕКТНОМУ КОНТИНУУМІ**

У статті висвітлено аналіз репрезентантів фонемі /в/, її стабільність/ нестабільність. Визначено, що фонема /в/ в історії болгарської мови зазнала як редуції у сполучі [бв], [дв], [тв], так і посилення вживання у зазначених сполуках. Наявність [в] у низці позицій характерне для більшості балканських говорів, а відсутність – для мізійських. У мізійських говірках приголосний [в] часто заступає у [х] і [ф]. У фракійських говірках [в] в основному дзвінкий приголосний, але в деяких говірках вимовляється як білабіальний і переходить (в одних говірках регулярно, а в інших – нерегулярно) у глайд [w],[ʷ]. Нами розглянуто функціонування фонемі /в/ у зорянській говірці на підставі 20 записаних текстів. Виявлено, що з 1345 словоформ приголосний [в] зберігається на своєму етимологічному місці у 968 словоформах, вторинний [в] присутній у 157, відсутній у 220. Нами доведено, що у зорянській говірці репрезентантом фонемі /в/ є губо-зубний звук [ʋ]; а білабіальна реалізація звуком [w] виявлена обмежено. На відміну від інших східноболгарських діалектів, для зорянської говірки наявність білабіального [w] не є специфічною.

***Ключові слова:** фонема /в/, стабільність/нестабільність, болгарський діалектний континуум, болгарські переселенські говірки, зорянська говірка, діагностуючі діалектні маркери.*

Фонематична і фонетична структури говірок становлять важливу емпіричну базу для з'ясування особливостей діалектної системи як на синхронному зрізі, так і в діахронії. При цьому в говірках виявляються базові риси, які мають доказову силу щодо визначення генезису говірки чи напрямів її пізніших трансформацій.

Статус, причина, умови та особливості функціонування нестабільних консонантів /x/, /v/, /ф/ у південнослов'янському діалектному континуумі неодноразово були предметом дослідження славістів [2, 6, 7].

Фонема /v/ – типовий елемент основного ряду лабіальних приголосних. Б. Шкліфов вважає, що в сучасній болгарській літературній мові приголосні [v], [ф] є білабіальними, а не лабіодентальними, чим зумовлена їхня варіативність [9, с. 59]. Ця приголосна фонема в історії болгарської мови зазнала як редукції у сполучі [bv], [dv], [tv], так і посилення вживання у зазначених сполуках, що постали в новоболгарській мові внаслідок перерозкладу префікса і кореня та запозичень з російської мови; новий протетичний приголосний в у болгарській мові розвинувся в анлауті перед ж [5, с.157].

Втрата [v] становить виразне діалектне явище. У позиції після широких та лабіальних голосних особливості творення [v] виражені слабше, прохід для видихуваного повітря стає ширшим за наявності меншої чи більшої прогресивної лабіалізації. Це є причиною втрати [v] в інтервокальній позиції в більшості східних і західних говорів (*праат, стаат, даат* – у деяких балканських, підбалканських і центральних македонських говорах). Б. Шкліфов відзначає, що елізія [v] не відбита в БДА, оскільки не була проблемою у програмі для збирання діалектного матеріалу [9, с. 58].

Деякі західноболгарські говірки – перехідні та мізійські – не мають приголосних /x/ і /ф/. У родопських говірках відсутні приголосні /s/ і /ц/, а у фракійських – приголосна /ц/ [8, с. 213]. Тому такі фонематичні та фонетичні показники є важливими для вивчення генезису переселенських говірок та умов і напрямків структурної еволюції.

Наявність [v] у низці позицій характерна для більшості балканських говорів, а відсутність – для мізійських [1, с. 69]. Але як відзначає Ст. Стойков, у мізійських говірках приголосний [v] часто заступає [x] (*тевен < техен, лежава < лежаха, пекава < пекаха, плетава < плетоха, стуйава < стояха*) і [ф] (*ванела < фанела, вес < фес, венер < фенер*) [8, с. 102]. У

фракійських говірках [в] в основному дзвінкий приголосний, але в деяких говірках він вимовляється білабіально і переходить (в одних говірках регулярно, а в інших – нерегулярно) в глайд [w],[ў]: *водъ, измур, вол, восък, вудач, ч'уw'ак, църwуле, ўнкъ, ўреме, ўосък* [1, с. 53].

У дослідженнях при розгляді розвитку сполуки [вн] не пояснено причини зміни [в] > [м] (*мнук, рамно*). Сонантний [ў] (β) перед [н] функціонує й у літературній мові, де виявляється із сильно вираженою прогресивною лабіальністю (*βнук*); при делабіалізації β заступається білабіальним зімкненим сонантом [м]. Початковий [в] може вокалізуватися в [у] як вияв посилення лабіалізації: *унука* (ямбольські, недяльські говірки та західні діалекти). Зустрічаються говори, у яких засвідчено зворотній процес: зміна [мн] > [ўн] (*ўногу* – ямбольські, долнопреспанські говірки) чи відбувається випадіння (*ногу* < *много* – леринські говірки), а в інших говірках група [мн] змінюється у [мл]: *млого* (*млогу*) < *много* – Родопи; Голо Бирдо [9, с. 58-59].

У переселенських болгарських говірках України приголосний [в] є нестабільним, його вияв позиційно обмежений, що властиве східноболгарським говіркам.

Однією з переселенських болгарських говірок в Україні є говірка с Зоря Саратського р-ну Одеської обл., яка здавна викликала значний інтерес славістів, що зумовлене, насамперед, увагою до мішаних говірок, а також місцем і значенням балканських говірок у формуванні болгарської літературної мови.

Говірка с. Зоря вперше описана за наслідками експедицій 1949 р.; тоді ж було констатовано, що в селі співфункціонують дві говірки – південна балканська і фракійська [АБГ, с. 14]. Носії цих говірок мешкають у різних частинах села, які на картах АБГ позначені як 46а і 47 б [там само, с. 22].

Сучасна зорянська говірка склалася з кількох діалектів, оскільки, як видно з вище наведених історичних свідчень про формування зорянського соціуму, говірка формувалася з різних джерел, структурно відмінних між

собою. Ця поліоснова відбивається на структурі сучасної говірки с. Зоря. Мовлення перших поселенців становили кілька відокремлених діалектів, з яких з часом сформувалася сучасна говірка. На підставі свідчень “Атласа болгарских говорів в СССР” (1958) говірку с. Зоря можна кваліфікувати як говірку змішаного типу – як балкано-фракійську говірку із сильним фракійським компонентом; которые до 50-х годов XX в. сохранили свои характерные особенности и явно дифференцировались [АБГ, с. 42]. За останні 60 р. говірка с. Зоря зазнала відчутної інтеграції вихідної балканської і фракійської діалектних основ, на базі яких витворилася єдина говірка [3, 4].

Розглянемо функціонування фонем /в/ у дослідженій говірці на матеріалі 20 діалектних текстів мовлення носіїв говірки, записаних автором [4, с. 197-230].

У зорянській говірці, подібно до болгарської літературної мови, репрезентантом фонем /в/ є губо-зубний звук [ʋ]; а білабіальна реалізація звуком [w] виявлена обмежено (зафіксовано тільки словоформу *бъчвата*). На відміну від інших діалектів східноболгарського наріччя для зорянської говірки наявність білабіального [w] не є специфічним.

У зорянській говірці фонема /в/ вживається перед голосним, сонорним, або дзвінким приголосним на початку і в середині слова: *войвода, вощьк, в'ер'ен, вин'ч'илу, вируглав, врьт'ену, вратник, вудиница, провину, главн'аа, гривна, ч'арв'ен, пл'евн'ек* і ін.

Перед задніми голосними [o], [y] на початку і в середині слова перед приголосними [з], [с] і [д] у початковій позиції відбувається елізія [в] : *уда < вода, осак < вощьк, ол < вол, зима < взима, ози < вози, царули < цървули, затор'ан < затворен, утор'ан < отворен, биулски < биволски*. Після широких і лабіальних голосних відбувається випадіння [в] в інтервокальній позиції: *пра'ат, стаат, даат*, що характерно для деяких балканських говорів.

У прислівнику *вътре* замість [в] вимовляється приголосна [ф] – *фътр'а*. На думку Ст. Стойкова цю особливість вважають „рупською”, хоча

вона не зустрічається в рупських говірках. У східних говорах переважають форми з приголосним [в] (*вътре*), тільки в деяких балканських говірках у Південній Болгарії зустрічаються форми з приголосним [ф] – *фътр'е* [8, с. 97].

Зміна [в]> [ф] відбувається в зорянській говірці перед приголосними [к], [т], [ц] та африкатою [ч]: *фкусну, фкисна, фторн'ак, йефт'ан, фца, фч'ера, дъфч'а, офч'у*; проте у сполучі з попереднім приголосним [с] етимологічний [в] зберігається: *сват, свирка, мухл'асва*. У кінці слова та в позиції перед глухими приголосними фонема /в/ реалізується як [ф]: *гутоф, вашл'иф, д'иф, жуф, мърс'ил'иф, страхл'иф, г'ерг'офска китка, крьф, красиф, ч'арвиф, парлиф, жилаф*.

У слові *ч'еркоота* спостерігаємо зміну [в]>[о]; таку вокалізацію в середині слова спостережено в деяких дієслівних формах (*ут'уам < отивам*), закінченнях прикметників середнього роду (*хубуу < хубаво, красиу < красиво, парлиу < парливо*). Флексія *-ове* у зорянській говірці вимовляється як *-уй*: *кумуї < кумове, сватуї < сватове, крьсникуї < крьстникове*; де спостерігаємо редукцію кінцевого [е] і заступлення [в] > [й].

У словах: *моркули, праскули, слубодну* відзначено перехід [в] > [л], що характерно, на думку Т. Бояджієва, для рупських говірок [1, с. 79].

У більшості східних говорів (в основному в рупських) приголосний [й] після голосних заднього ряду [о], [у] заступається приголосними [в], [в']. І зорянській говірці властивий перезвук [й] > [в]: *дува < доя, круви < крои, пуви < пои, стуви < стои, кув'а < коя*.

Числівники *вос'ам* і похідні від нього *вус'амнайси, вусимдис'е* змінили свою форму з протетичним приголосним [в] під впливом російської мови, зауважимо, що в піснях зафіксована форма *осъм*.

У зорянській говірці 30 словоформ відзначено як з етимологічним [в], так і в формі без [в]: *вр'еми // р'еми, ужув'ават // ужув'аат, расказват // расказо:т, пуказва // пуказо:, казват // казо:т, тугава // тугаа* та ін.; цей

процес охоплює як питомі болгарські, так і запозичені з російської мови лексеми.

У тексті № 1 зафіксовано 75 словоформ з [в], з них 39 словоформ можна вважати за вияв рис говірок балканського типу – зі збереженням етимологічного [в] на початку і в середині слова: *на он'а св'ат* (8), *тва* (4) *вр'еми*, *и виждат* (2), *има в райа*, *ужув'ават и расказват*, *вид'аха на*, *им пуказва мистата на правидници*, *им бьди пузвол'ену* (2), *казват ут там тугава* (2), *ша жув'ейат дългу*, *свойти длажници*, та ін.; 35 словоформ можна вважати за вияв рис говірок фракійського типу – з втратою [в], або зміною [в] < [й], чи [в] < [ф]: *ф* (3) *тва вр'еми*, *ут'у:ат на он'а св'ат*, *сич'ку* (2), *коту* (2) *има*, *ги оди анг'ала*, *той за сич'куту*, *казоот* (2) *сад'ал тугаа* (2), *ни тр'абоо* (2) *да ги питаши*, *ни ино слоу*, *гату шта одат*, *хубуу* (2) *да пударии*, *за курбан фца* (2), *фаф*, *за д'аула* (3), *облацити плуйат*, *са чуа да грами* та ін.; 1 лексема з перезвуком [й] > [в]: *ша стуви*.

У тексті № 2 зафіксовано 94 словоформи з [в], з яких [в] зберігається у 90 випадках: *н'е отиват с празни рьце*, *в т'ечени*, *н'е тр'абва да излиза*, *н'е хубаво н'ешто*, *с'е стьмн'ава*, *старый новый гот с'е празнува в ноч'*, *йанвар'а*, *вс'ака прьчка означава свойу*, *обозначава мърс'ел*, *тва е хайтата*, *начинава да га вартти*, *до това*, *тогава той раздава на каждый н'еговото парчен'ци*, *неговото е това*, *настънва мом'ент*, *какво шт'е им с'е панни*, *васил'ева мат'а*, *поздравл'ават с нова година*, *дават сладости*, *роднина на Васил*, *отиват у т'ах*, *тр'абва дит'ето*, *тогава дит'ето започва да сурва*, *дава на дит'е*, *сл'едваштит'е д'еца*, *всичката родина във Васил*, *гу поздравл'ават* та ін. Зауважимо, що в 15 запозиченнях з російської мови також наявний [в]: *начинава*, *обозначава*, *по-взрослит'е*, *в основном*, *воскр'ес* (2), *воистину*, *п'евч'ит'е*, *воскр'ес'ен'йе*, *вокруг*, *поздравл'ават*, *нач'инава*, *йанвар'а*, *новый*. У цьому тексті лише у 4 словоформах спостережена втрата [в]: *от дора с дитето*, *да с'е изнас'а от дора*, *сичкит'е тьрс'ат*, *са збира сичката с'ем'йа*.

У тексті № 3 фіксуємо 72 словоформи, в яких етимологічно мав бути [в]. У 25 словоформах [в] зберігається: *украшаваха кашт'ата, обикнов'ену са купуваха, одара са пукриваши с души'ек, убуваха батинки, такова н'ешту, убуват бутуши, вар'ени картохли, свинску, заливаха с мл'аку, са пулучава гъста кашица, жув'ейат* та ін.; 31 словоформа демонструє втрату [в]: *ко имаши, си з'емиши, ко д'адууту мойа да ти раскажа, по-хубуу ут ран'ши, сичку самич'ки, дора сас сичкити пустройки, сичкити ходат, коту имахми, пар'аха в чаон'а лапата*; 3 словоформи з перезвуком [й] > [в] – *стув'еши къштата, стув'аха канапки, стуви стол*; зміну [в] < [ф] зафіксовано у 11 словоформах – *ф т'ах, ф турбич'ката, офчу, фаф каждый дор* та ін.; в лексемі *праскули* відзначено перехід [в] > [л]: *раст'аха праскули*.

У тексті № 4 зафіксовано 25 словоформ, з яких 11 зберігають балканський діалектний тип – [в] у структурі словоформ: *на свикървата дума, на св'екара тати, свикървата дума, сват и сват'а, сватуй, брат всигда, пу йими на мажъ и Иван'ца, сват и сват'а, сватуй*; в 14 словоформах зафіксовано втрату [в]: *са казо:т, казо:, П'етруйца* (літ. *Петровица*), *Кол'уйца, Тон'уйца, н'егоота жина, н'егоота жина, казо: на по-малк'ее брат, са казо:т* та ін. Приголосний [в] зберігається у запозиченні з російської мови лексеми *всигда*, рідше – *фсигда*.

У тексті № 5 відзначено 49 словоформ, з яких 37 лексем зберігають етимологічне [в], що властиве балканському діалектному типові: *тва знач'и, чи свити Илија, свойта кол'есница, присл'едва д'аула, облацити са движат, са ч'ува да грами, пу вр'еми на даждъ, затва гату вали дъш, слънциту изгр'ава, слънциту са скрива, ни са устъват вьнка прустр'ени дре'хи, грабва муми, са начинава и стройка на нова къшта, изгр'ава нова звизда, са пуйав'ава радуга* та ін.; водночас у 6 словоформах зафіксована втрата [в], що властиве фракійському діалектному типові: *присл'едва д'аула, удар'ео д'аула, д'аула пу фл'ава, тр'або: да гоним, тугаа са нач'инава, сич'ката скатина*. У лексемі *ч'ул'ак* < *човек* відзначено перехід [в] > [л]. Також

зафіксовано лексему з перезвуком [й] > [в] – *стуви*. В лексемі *т'ева* (літ. *тези*) відбулася субституція [з] > [в].

У тексті № 6 зафіксовано 18 словоформ. Усього з них 9 словоформ зі збереженням [в], що є ознакою балканського діалектного типу типу: *п'асни расп'ава, кькту жив'ей, тьй и изгур'ава пу малку, уст'вам бис сила, пак дв'а н'ед'ели, дв'а шт'ерки и двама сина* та ін.; 7 словоформ – із втратою [в], що засвідчує фракійський діалектний тип: *на л'ау, кту уда в бр'агуй, синкити* (2) *са изуч'аа* та ін.; 2 словоформи *ч'ул'ак* з переходом [в] > [л], в запозиченні з російської мови *прау* (рос. *направо*) [в] відсутнє.

У тексті № 7 фіксуємо 67 словоформ, з яких у 54 збережено [в] (балканський тип) – *приказват си, са нач'еват пудар „Свита Богородица”, кунч'ават кьшината рабута, тугава, н'акакви рабути и утиват на сид'анка, си рассказваха сикр'етити, тугава дв'е-три моми утиват ду кумин'а и казват, малку вр'еми са ч'ува гайда, утивам на с'ед'енка, ч'арвилу да са накраса, с'адат в ино киш'е, разгл'ават мумити, кви са хубайч'ки, кво рабутат, мома за хуртуван'е, утива и заст'ва пр'ед н'ейа, става и утива на другу м'асту, л'авата старна, накрива свойту д'асну кул'ану, на л'авуту раму, тва означ'ава, ч'и т'е нач'енаха да хуртуват, си утива кьм края, п'ервити си утиват йерг'енити, си утиват мумити, старувр'амци с'ед'анки, са збирахми в'еч'ар, гутови лампити, своя рабута, ч'епка вълна, мит'е пьт'а ду вартата, нач'арвисани и тьй нататка, куч'иту вьнка лай* та ін.; у 7 словоформах відзначена втрата [в] (фракійський тип) – *си зимат* (літ. *взимат*), *н'акакви рабути, са прим'анами по-хубуу, мите дора, с'акуй сас своя рабута, мума зима митлата, хубуу ли са забрад'ени, йерг'енити са в дора*. В деяких лексемах зафіксовано: перехід [в] > [ф] – *фл'ават, ф, гуштафка*; [з] > [в] *изл'ават* (літ. *излизат*); [в] > [й] *прайаха* (літ. *правиха*) *хубайч'ки* (літ. *хубавички*), *пойч'иту* (літ. *повечето*).

У тексті № 8 зафіксовано 49 словоформ, з яких 43 словоформи зі збереженням етимологічного [в] (балканський тип) – *свикърва знайши, доди вр'еми, извика бабата, ино вр'еми идат кьшинити, да видим ко там става,*

утива при попа да пурч'а мулитва, попа ч'ит'е мулитва, свит'ава удата, бабувалата жина са връшта ф къштата, тугава прайат малка питка, тава питка га мажат с м'ет, пр'едказват н'егувата съдба, ч'ували урисници, пу тва вр'еми, гури свиштъ, га дават на бабувалата жина, ду главата на дит'ету, ду д'ев'ат д'ена, сарова жина да изл'ава, загъва с крѣснич'ану, дават пударъци, запалват пу идна св'еш, пудливат свит'ена уда, дой вр'еми, пуд възглафката тургат ножници, попа ч'ит'е мулитва, свит'ава удата и бусил'ака та ін.; у 6 словоформах зафіксовано зміни [в] > [ф]: ф (4) къштата, пуд възглафката тургат ножници, на фторийа ден; [в] > [й]: прайат малка питка, прайат одар; [з] > [в]: тава (літ. тази) тава питка (2); у 6 словоформах відбулася втрата [в] (фракійський тип) – зима уда (2), свит'ава удата (2), му даа ими.

У тексті № 9 зафіксовано 63 словоформи, з яких у 41 збережено етимологічний [в]: *бабуваха, жината устѣваши, са срамуваха ут св'екар и сикървата, казваха на итървата, т'ешки родуви, тва стол'чи, зашиват скилида ч'есан сас ч'арв'ен кун'ец, завар'оот разни триви, га растриват, придказват съдбата, пу два път'а, в'еч'ар и фъргаха в удата, да бѣди здраву, в ч'узди дурови, трива ни раст'е, гу краштават, утива кумъ, утива кумата, на соруковийа д'ен майката утива с дит'ету, мулитва, раздават пристапулка, тва три питки, раздават в махлата та ін.; у 2 словоформах наявна зміна [хв] > [ф]: фъргаха (літ. хвърляха), фърга (літ. хвърля); [ж] > [в] – новици (літ. ножици); [з] > [в] – тава (літ. тази); 14 словоформ зафіксовано із втратою [в]: *и сикървата, в удата, ни тр'аба да изл'ава, ни тр'або: да ходи, н'е хубуу за майката, си зима, на три дора, тр'аба да б'ага, з'еми ут лих'ена та ін.**

У тексті № 10 зафіксовано 43 словоформи з [в]. У 24 словоформах збережено [в]: *д'ев'ат м'ес'аца, да крачи важ'е, в градити, ша бѣди влас'асалу, ша руд'ава, викат бабата, т'а внаса куритуту, му връсоо пѣпчиту, ни в чузди дурови, приминава приз н'егу, ду д'ев'ат д'ена, два път'а в динъ, сабахл'ан и в'еч'ар, ут'ува в ч'ерко:та и му мулитват уда, ду тугава,*

д'ев'ат д'ена, ут'ува при дит'ету, чарв'ену гу запув'ават, мънинку вину, раздава питка, ровну да варви; у 7 словоформах наявний вторинний [в]: запув'ават (літ. запояват) ср'ешту ог'ана, ша руд'ава (рос. рождает), тава уда гу бризга, ровну да варви та ін.; у 12 словоформ зафіксовано втрату [в]: ни козо:т на нукуй, ни тр'аба да крачи, сапунк'ана уда, му връсо: пъпчиту, исфъргоот удата, ут'ува в ч'ерко:та и му мулитват уда, три дора напр'еш та ін.

У тексті № 11 зафіксовано 28 словоформ, з яких у 20 словоформах збережено етимологічний [в]: *гату в пулуж'енийа, казва на свикърва си, казва на н'ейа, свикървата вика бабата, тугава уж'е начинава, удбиват дит'ету, варът иц'е, в'еч'е на своя лап та ін.; у 4 словоформах наявний вторинний [в], зміна [в] > [ф]: тава (2) къшта, нукуй ни фл'ава, сиди ф къшти; у 4 словоформах зафіксовано втрату [в]: уда, тр'аба, ч'ерко:та, връсо: (літ. вързва), див.: топлат уда, връсо: пъпчиту, тр'аба да сиди, ут'ува в ч'ерко:та.*

У тексті № 12 зафіксовано 53 словоформи, з них у 32 – [в] зберігся: *п'еп'ал ут пудувалту, два път'а в динъ, пръвнийа път, ч'арв'ена хабалка, раздават на жинити, да бѣди здравич'ку, вадат ут удата, да ни рив'е, кту види, да бѣдат курави, пулива рац'ети та ін.; у 9 словоформах наявний вторинний [в], зміна [в] > [ф]: тава п'еп'ал, тургат фаф куритуту, са фърга, изл'ават забити та ін.; у 12 словоформах [в] випадає, див.: га зимат, зимат за главич'ката, му пудсмърч'о:ха, ходи в ч'ерко:та да мулитви уда, хубоо фиданка, ут дора нушт'а, ни дига т'ешку, ни тр'аба да види та ін.*

У тексті № 13 відзначено 37 словоформ, з яких у 41 збережено етимологічний [в]: *гату дувидѣт урч'асану дит'е, идна св'еш, гу пруд'аваши на спица, стакан с вуда, казва, п'ер'ед тва, завидѣт дит'ету, утиват да байат дит'ету, налива в стакан, начинава да бай, дава на дит'ету та ін.; у 7 словоформах наявний вторинний [в], субституція [в] > [ф], [в] > [й], [й] > [в]: тава спица, стуви (літ. стои) стакан, прай (літ. прави) на ч'алоту, фърга в удата, ф къштата, устай (літ. остави) пуд възглафката; 10 словоформ*

зафіксовано із втратою [в], див.: *зимаши идна св'еш, удага, тр'або: да пруспи, зима тва иц'е, зима иц'ету, стакан уда, с'акуй ут т'ах.* У цьому тексті слово *вода* зафіксовано у формах *вуда* і *уда*.

У тексті № 14 зафіксовано 430 словоформ з позицією [в]: з них у 350 словоформах [в] зберігся: *два м'ехица ду свадбата, тва значи, в нид'ел'а в'ечар, врѣшта убратну, духадат сватовници, врѣсан дар, ч'арв'ена китка, утива ду младата, хар'есваши ли тва мумичи, млад'ее удгувар'а, н'амаши да ва дувида, хар'есва тва мун'ч'е, казва да, тугава на мумич'иту, дар'ава гудиника, гу ч'акат ду вартата, грабват на рац'е, дава магарич', другарити си утиват, тугава гудиника збира н'егувата рода, кравай, дв'ети руднини, дава рубашки, утиват за младата, вика падрушкити, казваха ран'иши та ін.;* у 52 словоформах відзначено у ряді випадків зміну [в] > [ф], [в] > [й], [в] > [л] та [х] > [в]: *загл'афка бар'ез, фаф фторн'ак, т'ева хора, гудиника изл'ава, прайат свадба, кви даруй,са прайат зас'ефки, ор'уви, пуска са фѣтр'а, дицата са фѣргат при н'ейа, сл'ават и са ч'ерпат, ч'етири ч'ул'ака, та ін.;* у 28 словоформах відзначена повна редукція [в] > Ø, див.: *брат зима дара, синкити утиват при младата, най-хубуу свир'аши Димитар, момкоота старна, синкити си ут'уат, тр'аба да купи, своята жина, называват своя цена, тр'абоо да плати, фл'ават в дора та ін.*

У тексті № 15 відзначено 151 словоформу, з яких у 109 – збережено етимологічний [в]: *в Зар'ата, прай мъртав'ец, са придстав'а умр'ел'ее, запал'ана с'веш, нови др'ехи, убуват гу с нова убушта, главата киди иконата, с цв'атуй, цалуват умр'ел'ее, в кѣштата са пукриват с тѣм'ен плат, види пакойника, тва м'асту, устѣват там, са прикад'ават, хораата в'ароот, врѣшта в кѣштата, устѣва в т'ее др'ехи, ги кач'иват на таван'а, ги зарават, своју м'асту, гу уплакват, затва койту духада, зароват мугилата, га закупѣват ду главата, прикад'ава сухрата и чит'е мулитва, са раздава кравай та ін.;* у 21 словоформі наявний вторинний [в]: *стуви мѣш, ч'ул'ака уж'е са представи, тава св'еш, прайат ут н'ейа крѣст, фл'ават да са пруштават, ф куиту умр'а ч'ул'ака, прайат ут драо, фѣргат в мугилата,*

фл'ава в дора, прайат на тр'ет'ее д'ен, ор'уви та ін.; у 21 словоформі відбулася втрата [в], див.: *синкити тургат свишти, н'егоота рода, зимат с с'еби си, ут драо, сич'кити са прущатават, свит'ена уда, в дора, тугаа мой да с'адат та ін.*

У тексті № 16 зафіксовано 36 словоформ з [в], зберігся приголосний [в] у 34 словоформах: *св'ети Никола, ни дружини благославим, п'ът'а п'тували, трава п'ут'пкали, чисти синувуви, синувуви са ж'енат, гн'евну, синувуви и д'ьшит'ери, синувуви и д'ьшит'ери, старовука панич'ка, килц'е и пулвина, в златна л'улка, вакли овци, бащини гр'ахувуви, св'ети Никола, ни дружина благословим, тва ч'еду, кравай вит пр'евит, в'ати пр'ев'ати, здрави и ч'ест в тази к'ьшта та ін.*; зміни [в] зафіксовано у 2 лексемах: *това наша стар'а стариник, да дувуви б'алу мл'аку*; повна редукція [в] > Ø відсутня. У формах *дувуви < доуви, дувуви < доуви* (дієсл. наказ. способу) виник вторинний епентетичний приголосний [в], для уникнення гіатусу.

У тексті № 17 зафіксовано 27 словоформ, з яких у 15 – збережено [в]: *ма прикарваха, Васил'ца, да ви расказа, убир'ят краваити, ги викат за сухрата, вр'ем'ету убр'ькану, ву'йенну, новата гудина, с сим'ействуту, квоту им'е ша чуйат, такова им'е, га извида на старна та ін.*; зміни відзначено у 6 словоформах: *кр'ьсникуф Димитруф Марийка, Йанкуф Тодоруф, си изл'ават, фс'е*, а у 6 – відзначена повна редукція [в] > Ø, див.: *з'емат кравай, т'ьй и тугаа, им'е ша з'емат, на сичкити, гу зимат, айга такоо.*

У Тексті № 18 „Битова сфера” зафіксовано 3 словоформи з наявністю [в]: *са в'ерни животни, в мл'аку*, і 1 із зміною [й] < [в] *хубай < хубави – хубай животни.*

У Тексті № 19 фіксуємо 12 словоформ з приголосним [в], з них у 8 – [в] зберігся: *о'кружават Йен'у в хоровод, пускат свойти цв'етита фав видроту, пусиват ги сас захар и ги заливат с ракийя*; у 4 – відзначено зміну [в] > [ф], див.: *ф Камчик, празник Йен'уфд'ен, фав видроту, на Йен'уфд'ен.*

У Тексті № 20 зафіксовано 12 словоформ з приголосним [в], який збережено у 10 словоформах: *гату мумувахми, ч'арв'ени старни и с ч'арвилу са ч'арвисахми, да бѣдим красиви, главнуту да си нам'ериши в'ерни падрушки, ти завидоо и зад грабѣ приказва, х'ет сн'егувиту*; у словоформі *прайяхми* (літ. *правихме*) наявна зміна [й] < [в], в лексемі *хубуу* зафіксовано втрату [в]: *си прайяхми старни, х'ет хубуу*.

Таблиця 1

Стабільність / нестабільність фонemi /в/

№ тексту	Всього словоформ з [в]	З етимологічним [в]	З вторинним [в]	Відсутність [в]
1	75	39	1	35
2	94	90	—	4
3	72	25	14	33
4	25	11	—	14
5	49	37	6	6
6	18	9	2	7
7	67	54	6	7
8	49	37	6	6
9	63	41	8	14
10	43	24	7	12
11	28	20	4	4
12	53	32	9	12
13	37	20	7	10
14	430	350	52	28
15	151	109	21	21
16	36	34	2	—
17	27	15	6	6
18	4	3	1	—

19	12	8	4	—
20	12	10	1	1
Всього:	1345	968	157	220

Важливо, що випадки втрати етимологічного [в] поєднуються у говірці з появою неетимологічних, вторинних [в].

У зорянській говірці 30 лексем відзначено як з етимологічним [в], так і в формі без [в]: *вр'єми // р'єми, вуда // уда, двор // дор, ужув'ават // ужув'аат, расказват // расказо:т, пуказва // пуказо:, казват // казо:т, тугава // туга:* та ін.; цей процес охоплює як питомі болгарські, так і запозичені з російської мови лексеми.

Диференціюючими маркерами для зорянської говірки є опозиція словоформ: *тр'абва // тр'або:, хубаво // хубуу, стъмн'ава // стъмн'аа, празнува // празнуа, вс'ака // с'ака, означава // означаа, обозначава // обозначаа, тогава // тогаа, раздава // раздаа, н'еговото // н'егууту, настъпва // настъпо:, какво // ко, поздравл'ават // поздравл'аат, дават // даат, присъствуват // присъстоот, св'ет'ават // св'ет'аат, черквата // черко:та, вода // уда, казват // казо:т, празнува // празнуа, показват // пуказо:т, пр'еобл'акват // пр'еобл'ако:т, украшаваха // украшааха, купуваха // купуаха, убуваха // убуаха, такава // такоа, убуват // убуат, утиваши // ут'уаши, заливаха // залиаха, пулучава // пулучаа, свикърва // сикърва, казва // казо:, присл'едва // присл'едо:, чува // чуа, изгр'ава // изгр'аа, устъват // устъат, грабва // граба, нова // ноа, пуйав'ава // пуйав'аа, ставаха // стааха, умур'ават // умур'аат, тугава // тугаа, в'арва // в'аро:, д'ействат // д'ейсто:т, расп'ава // расп'аа, изгур'ава // изгур'аа, устъвам // устъам, праву // прау, л'аву // л'ау, изл'ават // изл'ават, приказват // приказо:т, хуртуван'е // хуртуани, л'авата // л'аата й ін.*

30 словоформ з [в] не є диференціюючими, мають однакову форму в обох взаємодіючих діалектних типах говорів, включно із запозиченнями з російської мови.

Наявність багатьох запозичень з російської мови з [в] стимулювало закріплення в зорянській говірці лексем з [в], що єднає східнослов'янські і болгарську мови.

Література

1. Бояджиєв Т. Българските говори в Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия/ Т. Бояджиєв. – София: Климент Охридски, 1991. – 276 с.
2. Видоєски Б. Фонемата /х/ во дијалектите на македонскиот јазик/ Б. Видоєски. – Скопје, 1954, №1, – С. 1–30; №2, – С.109–198.
3. Георгиева С. И. Фонетични особености на говора на село Заря, Одеска област (Україна) /С. И. Георгиева // Україна і Болгарія: віхи історичної дружби. – Одеса, 1999. – С. 348–353.
4. Георгиева, С. Българският преселнически говор в село Заря (Камчик), Україна. Идиолекти. Речник/ С. Георгиева. – Одеса: Астропринт, 2015. – 288 с.
5. Мирчев К. Историческа граматика на българския език/ К. Мирчев. – София: Наука и изкуство, 1978. – 304 с.
6. Пейчева О. Иноязычное влияние на фонетику славянского диалектного слова / О. Пейчева // Слов'янський збірник. – Одеса: Астропринт, 2002. – Вип.1X. – С. 208–214.
7. Симеонов Б. Моделиране на консонантната система в балканските езици/ Б. Симеонов // Годишник на Висшия педагогически институт в Шумен. – Т. II, 1977. – С. 121–179.
8. Стойков Ст. Българска диалектология/ Ст. Стойков. – София: Проф. Марин Дринов, 2002. – 430 с.
9. Шклифов Б. Проблеми на българската диалектна и историческа фонетика с оглед на македонските говори/ Б. Шклифов. – София: „Качармазов”, 1995. – 120 с.

Список використаних джерел

АБГ – Атлас болгарских говоров в СССР. Ч. 1. Вступительные статьи. Комментарии к картам. – М.: АН СССР, 1958. – 84 с. Ч. 2. Карты. – М.: АН СССР, 1958.

БДА – Български диалектен атлас. – Т. I – София: БАН, 1964.

Георгиева С. И.,
*Одесский национальный университет
имени И. И. Мечникова, г. Одесса, Украина*

**Стабільність/нестабільність репрезентантів фонем /в/
в болгарському діалектному континуумі**

В статье рассмотрен анализ репрезентантов фонемы /в/, ее стабильность/ нестабильность. Определено, что фонема /в/ в истории болгарского языка была подвержена редукции в буквосочетаниях [бв], [дв], [тв], и активному употреблению в них. Наличие [в] в ряде позиции характерно для большинства балканских говоров, а отсутствие – для мизийских. В мизийских говорах согласный [в] часто переходит в [х] и [ф]. Во фракийских говорах [в] в основном звонкий согласный, но в некоторых говорах произносится как билабиальный и переходит (в одних говорах регулярно, а в других – нерегулярно) в глайд [w],[ʝ]. Нами рассмотрено функционирование фонемы /в/ в зарянском говоре на основании 20 записанных текстов. Из 1345 словоформ согласный [в] сохраняется на своем этимологическом месте в 968 словоформах, вторичный [в] зафиксирован в 157, элизия отмечена в 220. Важно, что случаи потери этимологического [в] объединяются в говоре с появлением неэтимологических, вторичных [в].

Ключевые слова: *фонема /в/, стабильность/ нестабильность, болгарский диалектный континуум, болгарские переселенческие говоры, зарянский говор, диагностирующие диалектные маркеры.*

**Georgieva S.
I.I. Mechnikov National University
Odesa, Ukraine**

Stability / Instability of the Representants of the Phoneme /V/ in the Bulgarian Dialect Continuum

The study of the systematic description of the phonetic level of the Zorya dialect has not been done. The absence of the research works in this field makes the main goal of the article - to clarify the structural features of the Bulgarian resettlement dialect of the mixed type as a result of interaction with other Bulgarian dialects and non-Balkan environment. The objective of the work is to carry out a systematic research of the dialect on the phonetic level and to create a data of dialect texts performed in the Zorya dialect. The subject of the analysis is the phonetic structure of the dialect present in the village Zorya, the conditions of forming and directions of the transformation of the mixed dialect. The method of quantitative analysis and text behavior of linguistic units are used. The article provides the results of the phonetic description of the Bulgarian resettlement dialect of the mixed type which was first conducted. Special attention is paid to the analysis of the phoneme / v /, its stability / instability. The research states that the

phoneme / V / in the history of the Bulgarian language has undergone a reduction in the compound [bv], [dv], [tv] and an enhance of the use of these compounds. The presence of [v] in a range of positions is typical for the most Balkan dialects, and the absence - for Mizian dialects. In Mizian dialects the consonant [v] is often replaced by [h] and [f]. In Thracian dialects [v] is mainly voiced consonant, but in some dialects is pronounced as bilabial and becomes (in some dialects constantly, while in others - inconstantly) a glide [w], [ʃ]. The functioning of the phoneme / v / in Zorya dialect based on 20 written texts is studied. The author points out that the consonant [v] is kept in its etymological place in 968 forms of a word (the whole amount of the forms of a word is 1345), secondary [v] presents in 157 cases and is missed in 220 forms of a word. The conducted research proves that the representant of the phoneme / v / in the Zorya dialect is labiodental consonant [ʃ], like in the Bulgarian literary language,; and the bilabial consonant [w] is isolated (registered only in the form бѣchwata). Unlike other eastern Bulgarian dialects bilabial consonant [w] is not specific for the Zorya dialect .

Keywords: *phoneme / v /, stability / instability, Bulgarian dialect continuum, Bulgarian resettlement dialects, Zorya dialect, diagnostic dialect markers.*

© Георгиева С. И., 2017